

О. М. Данилевська

Українська мова

**Підручник для 8 класу
загальноосвітніх навчальних закладів**

*За науковою редакцією
доктора філологічних наук К. Г. Городенської*

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Дорогі восьмикласники!

Вам, напевно, не раз спадало на думку, яким предивним є світ дорослих. Це вони, дорослі, вигадали школу, підручники, уроки й домашні завдання. Плід їхньої фантазії — і календар, річ проста й водночас хи-мерна. Ще б пак! Хіба не дивно змінювати своє життя лише тому, що сьогодні за календарем — 1 вересня? І ось ви знову прямуєте до школи. Ви вже досвідчені учні, тож не чекаєте несподіванок. І маєте рацію: школа справді влаштована так, що все нове в ній сприймається як належне. Але змінилися ви, і це означає, що все буде інакше. Ви вже точно знаєте, що вам цікаво, а що — ні; ви вмiєте давати собі раду й, можливо, навіть помітили: варто тільки доклас-ти до чогось зусиль, і те, чого ви прагнули, стає реальністю. У кожного з вас є улюблені предмети, ви точно знаєте, з чого складається кожен урок... Це справді про вас? Тоді на хвильку перервіть читання й погортайте сторінки нової книжки.

Зауважте, що текст підручника переділений на уроки саме так, як за календарем відбуватимуться заняття впродовж навчального року. Це зроблено для того, щоб ви без клопоту могли працювати самотужки. Матеріал кожного уроку складається з різноманітних завдань і вправ: до цього ви звикли. Новим є те, що вправи мають не тільки тренувальне значення, а й пояснювальне. Саме тому їх супроводжують запитання на кшталт *Чому?*, *Навіщо?* *Що означає?* *Як пояснити?* Погодьтеся, міцно засвоїти можна лише те, що розумієш. А мову варто засвоювати добре, бо користуватиметеся нею, ким би не стали, впродовж усього життя! Як тут не згадати заувагу французької вченої-лінгвістки про приреченість людини жити з мовою: «Людину запрогра-мовано так, щоб говорити, щоб вивчити мови, якими б вони не були, а не для того, щоб вивчити фізику або математику». Ця думка жодним чином не применшує значення інших наук, а лише ілюструє, що людина й мова пов'язані нероз'єднувальним зв'язком.

На сторінках підручника знайдете міркування багатьох учених, які до-сліджують мову. Можливо, це дасть вам змогу побачити нове в буденному. А ще допоможе зрозуміти, що мова — це не просто засіб спілкування, а й дже-рело інформації про світ та інструмент його пізнання. Саме тому для завдань обрано тексти з різних галузей знань — подорожі, відкриття, мистецтво, іс-торія, спорт, сучасні професії, видатні особистості... Вдосконалювати мовні навички пропонуємо вам на текстах і українських письменників, і зарубіж-них, до перекладу творів яких долучалися Іван Франко, Леся Українка, Пан-телеймон Куліш, Михайло Старицький, Максим Рильський, Микола Лукаш та багато інших майстрів, прагнучи розмаїтий дивовижний світ утілити в українському слові.

Усі завдання та вправи підручника спрямовано на те, щоб ви опанували передбачений програмою матеріал: програмові вимоги втілено в запитаннях до кожного уроку, винесених на початок параграфів. Прагнули, щоб підруч-ник допомагав засвоїти мову на рівні, достатньому для успішного складання іспиту — й у формі тестів, й у формі власного висловлення. Тому кожна впра-ву сформульовано так, щоб була зрозуміла її навчальна мета (*навіщо викону-вати? чого саме навчитися? як це стане в пригоді?*).

Тексти підручника спираються на ваш пізнавальний досвід: у них ви знайдете сюжети, про які згадували на уроках історії України та всесвітньої, української та зарубіжної літератур, художньої культури, географії тощо. Це дасть змогу пригадати відомі факти, довідатися щось нове, можливо, інакше оцінити те, про що доводилося читати з інших предметів, замислитися. А ще це вдосконалюватиме ваші навички користуватися мовою: щоб не було так, що правила «вмикаються» тільки на уроці мови й «вимикаються» на інших.

Важливе завдання підручника мови — навчити ставити запитання про будь-що у світі й відповідати на них, користуючись усіма засобами мови. До цього спонукатимуть різноманітні мовні ігри, якими пропонуємо починати кожен урок.

Оскільки підручник побудовано так, щоб ви могли навчатися самотужки, він містить виокремлені домашні завдання, які складаються з двох вправ — тієї, що стосується матеріалів уроку, та правописної. Знайдете в підручнику й завдання, що допоможуть підготуватися до тематичних контрольних робіт.

Вправи до уроків розвитку мовлення пов'язані з викладом власне мовного матеріалу й відповідають навчальній програмі, хоч, зрозуміло, учителі можуть планувати ці уроки по-іншому.

Насамкінець згадаймо прадавню мудрість. Колись казали: «Заговори, щоб я тебе побачив». Щиро хочу, щоб мова кожного з вас була найкращим вашим портретом.

З повагою і надією на співпрацю автор

Гра в слова

Виклад теоретичного матеріалу

Опрацювання теоретичного матеріалу

Резюме

Підсумок уроку

Вправа

Творча робота

Вправа

Зробіть удома

Вправа

Повторюємо орфографію

Словник

Крилате слово

Цікаві факти про мову

Спостерігаємо за мовними явищами

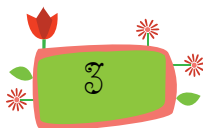
Галерея

Вправа на урок

Працюємо самотібно

ЗМІСТ

ВСТУП

1. Мова — найважливіший засіб спілкування, пізнання і впливу 6

ТЕМА 1. ПОВТОРЕННЯ Й УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО

2. Розвиток мовлення (РМ). Повторення відомостей про текст, засоби зв'язку. Повідомлення на тему про роль мови в житті суспільства 13

3. РМ. Повторення відомостей про типи мовлення. Тематичні виписки. 18

4. Повторення відомостей з лексикології та фразеології. 23

5. Повторення відомостей із морфології 31

6. Найскладніші орфограми в частинах мови 36

7. Основні правила пунктуації 41

8. РМ. Розмаїття текстів за жанрами. Робота з книжкою: передмова 45

9. Узагальнення 49

ТЕМА 2. СЛОВСПОЛУЧЕННЯ Й РЕЧЕННЯ

10. Словосполучення 51

11. Мовностилістичні поради з уживання словосполучень 59

12. РМ. Повторення відомостей про стилі мови. Особливості опису місцевості. Вибірковий усний переказ 63

13. Речення. Різновиди речень за метою висловлення та інтонацією 69

14. Двоскладне речення. Головні та другорядні члени речення. 75

15. Підмет як головний член речення. 81

16. Присудок як головний член речення 88

17. Тире між підметом і присудком. 95

18. РМ. Опис місцевості як елемент розповідного тексту. Стислий письмовий переказ 99

19. Другорядні члени речення. 104

20. Означення. Прикладка як різновид означення. 109

21. Написання прикладок. 115

22. Додаток 120

23. Обставина 124

24. Порівняльний зворот. Розділові знаки в реченнях з порівняльним зворотом. 130

25–26. РМ. Опис місцевості на основі особистих спостережень і вражень. Письмовий твір 135

27. Узагальнення. 141

ТЕМА 3. ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ

28. Односкладні речення 146

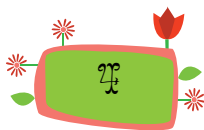
29. Односкладні дієслівні речення 151

30. Односкладні безособові речення 156

31. РМ. Односкладні речення в текстах різних стилів. Ділові папери. Протокол 160

32. Односкладні називні речення 165

33. Синонімія односкладних і двоскладних речень 171

34. PM. Особливості опису пам'яток історії та культури. Вибірковий усний переказ	177
35. Повні й неповні речення	182
36. PM. Опис пам'ятки культури як елемент розповідного тексту. Стислий письмовий переказ	188
37. Узагальнення	191

ТЕМА 4. ПРОСТЕ РЕЧЕННЯ, УСКЛАДНЕНЕ ОДНОРІДНИМИ ЧЛЕНАМИ, ЗВЕРТАННЯМИ ТА ВСТАВНИМИ СЛОВАМИ

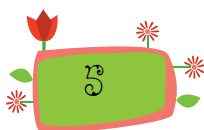
38. Поняття про однорідні члени	193
39. Розділові знаки в реченнях з однорідними членами	200
40. Узагальнювальні слова в реченнях з однорідними членами	206
41. PM. Складання текстів до зображень пам'яток архітектури, історії та культури	211
42. Однорідні й неоднорідні означення	216
43. Речення зі звертаннями	220
44. Мовностилістичні поради з уживання звертань	226
45. PM. Інтерв'ю. Складання запитань інтерв'ю для шкільної газети	229
46. Речення зі вставними словами	235
47–48. Докладний письмовий переказ тексту-опису пам'ятки	240
49. Узагальнення	243

ТЕМА 5. ПРОСТЕ РЕЧЕННЯ, УСКЛАДНЕНЕ ВІДОКРЕМЛЕНИМИ ЧЛЕНАМИ

50–51. Відокремлені означення. Розділові знаки в реченнях з відокремленими означеннями	246
52–53. Відокремлені прикладки. Розділові знаки з відокремленими прикладками	252
54–55. PM. Твір-опис пам'ятки історії та культури	256
56–57. Відокремлені обставини. Відокремлювані уточнювальні члени	259
58. Відокремлені додатки	262
59. PM. Особливості побудови оповідання. Складання оповідання за поданим сюжетом	264
60. Узагальнення	269

ТЕМА 6. ПОВТОРЕННЯ Й УЗАГАЛЬНЕННЯ

61. Синтаксис словосполучення	272
62. Класифікація речень	274
63. Синоніміка простих речень	278
64. Виразальні можливості ускладнених речень	281
65. Підсумковий урок-гра	284

Вступ

Урок 1

Мова — найважливіший засіб спілкування, пізнання та впливу

Питання уроку

- Чому мову визначають як основний засіб спілкування?
- Як мова допомагає долати відстань та час?
- Як за допомогою мови ми пізнаємо світ?
- У чому виявляється роль мови як засобу впливу?
- Яка роль мови в житті людини?

Пограйте в гру «**Піраміда**». Позмагайтеся, хто більше впродовж хвилини добре до слова *мова* спільнокорених. Укладіть якомога довший перелік споріднених слів, розташовуючи їх від найкоротшого до найдовшого.

Про що свідчить укладене вами гніздо спільнокорених слів? Однозначним чи багатозначним є слово *мова*? Відповідь обґрунтуйте. Як називають науку про мову? Чому мови навчаємося впродовж усього життя? Наскільки володіння мовою залежить від лінгвістичних знань?

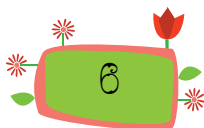

Словник

Мовознавство, або **лінгвістика**, — наука про мову, її сутність, будову, функціонування та розвиток. Сучасне мовознавство становить складну систему галузей (розділів), з яких на шкільних уроках ви опановуєте знання з фонетики, орфоєпії, графіки, орфографії, словотвору, морфології, лексикології, фразеології, синтаксису, пунктуації та стилістики.

Слово **мова** має кілька значень. Тлумачний словник подає, зокрема, такі значення слова **мова**: 1) це здатність людини говорити, висловлювати свої думки; 2) мовлення, властиве кому-небудь; манера говорити; 3) те, що говорять, чий-небудь слова, вислови.

Мовою називають також шкільні предмети, на яких навчається української, англійської, німецької чи польської. Тож «мова» — це й відповідні підручники. А ще словники, довідники, збірники тестів і завдань для опанування тієї або тієї мови.

Мова оживає під час спілкування. При цьому мають на увазі не тільки розмову конкретних людей, а й спілкування з уявним співрозмовником, розмову подумки із самим собою тощо. Мову в дії, тобто під час спілкування, називають **мовленням**. Мовлення буває усним і писемним. Вивчаючи українську мову, ви опановуєте і перше, і друге — отже, удосконалюєте такі **різновиди мовленнєвої діяльності**, як говоріння, слухання-розуміння (аудіювання), письмо, читання.

Термін **мовлення** стали вживати поряд зі словом **мова** не так давно. До його впровадження спонукало спостереження, що мова у вустах кожного конкретного мовця є особливою, неповторною. Недарма кажуть: «*Птицю пізнати по пір'ю, а людину — по мові*». Ви спілкуєтеся з різними людьми. Прислухайтеся, як вони говорять. У кожного є, безперечно, свої «улюблені» слова, одні говорять швидше, а інші повільніше тощо. Під час подорожей Україною переконуємося, що має деякі відмінності мовлення мешканців різних регіонів. Отже, мова народу виявляється в мовленні конкретних людей.

Проте індивідуальні особливості мовлення — це ніби дрібка солі або прянощів, що додають смаку страві. Вони ніколи не перекривають спільних ознак, властивих певній мові. А що мова виникла з потреб спілкування, то все в ній підпорядковане цим потребам. Приміром, аби не ускладнювати спілкування, до особливостей певної мови адаптуються запозичення з інших мов. Наприклад, запозичене з французької мови слово «пальто» в українській стало змінюваним: *у пальті, без пальта*. За зразком запозичень із власних ресурсів у мові виникають нові слова: *алфавіт — абетка, біографія — життєпис, горизонт — видноколо, лінгвістика — мовознавство*.

Через мову ми пізнаємо світ. Наївно вважати, що кожен із нас сприймає світ безпосередньо, «таким, як він є». Насправді наше сприйняття світу відбувається за посередництва мови. У кожного народу мовна картина світу своя, неповторна. Наприклад: ми в природі чуємо тільки ті звуки, які є в нашій мові (*р-р-р, ш-ш-ш, ку-ку, кукуріку, гав-гав, няв, дзень, друсь, хляп* тощо). В інших народів ці звуконаслідування звучать по-іншому.

Досконале володіння мовою істотно полегшує сприйняття інформації з різних галузей знань. Адже будь-що пізнане закріплюється й зберігається в слові.

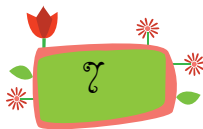
Здавна помічено, що мова здатна впливати на людину, скеровувати її почуття й вчинки. Недарма з давніх-давен люди вірять у магичні властивості мови, виявом чого є замовляння, ворожіння за допомогою слів, молитви.

Якими прикладами в тексті проілюстровано наведені нижче твердження?

1. Мова — основний засіб спілкування.
2. За допомогою мови людина пізнає світ.
3. Мова є засобом впливу.

Доберіть до кожного твердження свої приклади.

Вправа 1

Визначте, які різновиди мовленнєвої діяльності відповідають кожному малюнку.

- ◆ Поміркуйте: чому для умовного зображення письма та читання знадобилося два малюнки, а для говоріння–слухання — один? Які малюнки ілюструють усну форму мовлення, а які — писемну?

Вправа 2

Прочитайте історичний документ. Що дізналися з нього про долю української мови у XX ст.? Які слова чи їхні форми, особливості вживання вказують на те, що документ було створено не в наш час? Чи перешкоджають ці особливості сприйняттю інформації? Поміркуйте, як мова допомагає спілкуватися представникам різних епох.

З ПЕРШОЇ ВІДОЗВИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

До Українського народу!

Народе Український!

Впали вікові пута... Настав час і твоєї волі й пробудження до нового, вільного, творчого життя після більш як двохсотлітнього сну.

Уперше, Український тридцятип'ятимільйонний народ, ти будеш мати змогу сам за себе сказати, хто ти і як хочеш жити як окрема нація. З цього часу в дружній сім'ї вільних народів могутньою рукою зачнеш сам собі кувати кращу долю.

Впав царський уряд, а Тимчасовий оголосив, що незабаром скличе Установчі збори на основі загального, рівного, прямого й таємного виборчого права.

До того ж часу ми закликаємо спокійно, але рішуче домагатися від нового уряду всіх прав, які

тобі природно належать і які ти повинен мати, великий народе, сам хазяїн на українській землі.

А в найближчій часі право на заведення рідної мови по всіх школах, од нижчих до вищих, по судах і всіх урядових інституціях. З таким же спокоем, але рішуче, домагайся, народе, того ж права для української мови від пастирів церкви, земств і всіх неурядових інституцій на Україні...

Українська Центральна рада

Київ. Року 1917, березня 9

- ✦ Які мовні засоби використано з метою посилення емоційного впливу на читачів?

Вправа 3

Поясніть, як розумієте подані крилаті вислови. Міркування з приводу одного з них запишіть.

1. Мова — це наша національна ознака, в мові — наша культура, сутність нашої свідомості (*І. Огієнко*).
2. Мова вдосконалює серце і розум народу, розвиває їх (*Олесь Гончар*).
3. Скільки мов ти знаєш, стільки разів ти людина (*Й.-В. Гете*).
4. Без знання мов почуваєшся ніби без паспорта (*А. Чехов*).

Нації вмирають не від інфаркту. Спочатку їм відбирає мову

(Ліна Костенко).

Вправа 4

Доберіть до слова *мова* відповідно до вказаних значень 5–7 прикметників за зразком.

Мова (здатність говорити) — *повільна, чітка, нерозбірлива...*

Мова (мовлення, манера говорити) — *багата, поетична...*

Мова (звукові знаки, сукупність правил) — *літературна, іноземна...*

Вправа 5

Прочитайте текст. Поділіться думками з приводу прочитаного.

В одному з листів М. Коцюбинського натрапляємо на фразу: «**Говорять на всіх мовах, одні одних не розуміють, якесь вавилонське стовпотворіння**».

Фразеологізм *вавилонське стовпотворіння* походить зі Старого Заповіту. Проте всім відома легенда про Вавилон виникла задовго до появи самої Біблії. Учені припускають, що в сучасному біблійному тексті зведено дві оповіді про стародавній Вавилон: одна — про побудову міста й змішування мов, а друга — про побудову башти й розпорошення людей по всьому світі. А тепер сама оповідь.

«І була вся земля — одна мова та слова одні. І сталося, як рушали зо Сходу вони, то в Шинейрському краї рівнину знайшли, і оселилися там. І сказали вони один одному: «Ану, наробімо цегли, і добре її випалімо!». І сталася цегла для них замість каменя, а смола земляна була їм за вапно. І сказали вони: «Тож місто збудуймо собі, та башту, а вершина її аж до неба. І вчинімо для себе ймення, щоб ми не розпорошилися по поверхні всієї землі». І зійшов Господь, щоб побачити місто та башту, що людські сини будували її. І промовив Господь: «Один це народ, і мова одна для всіх

них, а це ось початок їх праці. Не буде тепер нічого для них неможливого, що вони замишляли чинити. Тож зійдімо і змішаймо так їхні мови, щоб не розуміли вони один одного». І розпорошив їх звідти Господь по поверхні всієї землі, — і вони перестали будувати те місто».

Легенда є однією з перших спроб пояснити появу багатьох мов і різних народів на землі.

Тож фразеологізм **вавилонське стовпотворіння** вживають зі значенням «шум, галас, метушня».

(За Аллою Коваль)

- ♦ Який за походженням фразеологізм *вавилонське стовпотворіння*? Як у легенді пояснено багатомовність світу? Чим, на вашу думку, є багатомовність світу: це Божа кара чи неоціненне багатство людства?

Пітер Брейгель Старший. «Зведення Вавилонської вежі» (1563 р.).
Зберігається в Музеї історії мистецтв (Відень, Австрія)

Вправа 6

Пригадайте та запишіть фразеологізми, які стосуються мови, продовжуючи поданий нижче перелік. Витлумачте фразеологічні сполучення, наведіть приклади (усно) їх доречного вживання.

Вавилонське стовпотворіння, езопівська мова, відібрати мову, говорити різними мовами.

- ♦ Поясніть, як згадані вами вислови свідчать про роль мови в житті людини.

Чи знаєте, що у світі існує до шести тисяч мов? З-поміж них є такі, якими говорять мільйони, а є такі, якими користуються кілька сотень мовців. Мови, якими не говорить жодна людина, називають мертвими. Мертвою нині є, приміром, латинська мова. У це важко повірити, адже мова латини — і досі мова медицини, фармацевтики.

Резюме

- ♦ Прочитайте питання на початку параграфа й дайте на них відповідь.
- ♦ Що визначає роль мови в житті людини?

- ♦ За яких умов досягаємо успіху в спілкуванні?
- ♦ Чому мова є однією з основних ознак етнічної належності?

Вправа 7

Прочитайте уривок із праці українського вченого-мовознавця Івана Огієнка «Наука про рідномовні обов'язки». Поділіться міркуваннями про те, чи має людина обов'язки перед мовою. Що вважав обов'язком перед мовою Іван Огієнко?

Десять мовних заповідей свідомого громадянина

1. Мова — то серце народу: гине мова — гине народ.
2. Хто цурається рідної мови, той у саме серце раниць свій народ.
3. Літературна мова — то головний двигун розвитку духовної культури народу, то найміцніша основа її.
4. Уживання в літературі тільки говіркових мов сильно шкодить культурному об'єднанню нації.
5. Народ, що не створив собі соборної літературної мови, не може зватися свідомою нацією.
6. Для одного народу мусить бути тільки одна літературна мова й вимова, тільки один правопис.
7. Головний рідномовний обов'язок кожного свідомого громадянина — працювати для збільшення культури своєї літературної мови.
8. Стан літературної мови — то ступінь культурного розвою народу.
9. Як про духовну зрілість окремої особи, так і про зрілість цілого народу судять найперше з культури його літературної мови.
10. Кожний свідомий громадянин мусить практично знати свою соборну літературну мову й вимову та свій соборний правопис, а також знати й виконувати рідномовні обов'язки свого народу.

- ♦ Чи відчуваєте ви обов'язок перед мовою? Сформулюйте й запишіть кілька настанов, дотримання яких сприятиме розвитку української мови.

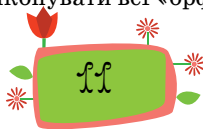
Вправа 8

Запишіть слова. Поясніть їхній правопис.

- 1) (Ш/ш)євченківська премія; 2) (Ш/ш)євченківська поезія;
- 3) (Ф/ф)ранківський стиль; 4) (Ф/ф)ранківська кімната; 5–6) (Н/н)ароди (П/п)івночі; 7–8) (З/з)ахідна (У/у)країна; 9) (З/з)ахідноукраїнський;
- 10–11) (С/с)офійський (С/с)обор; 12–13) (Е/е)поха (В/в)ідродження;
- 14) (С/с)хіднослов'янські мови; 15–16) (Г/г)рінченків (С/с)ловник;
- 17–18) (Б/б)ожа (М/м)атір; 19–20) (В/в)авилонська (В/в)ежа;
- 21–22) (В/в)авилонське (С/с)товпотворіння; 23) (Е/е)зопівська мова;
- 24) (В/в)асилева книжка.

- ♦ Якій орфограмі присвячено вправу? Повторіть основні правила, що пояснюють написання слів зі згаданою орфограмою.
- ♦ Доберіть 12 слів для словникового диктанту на опрацьовану орфограму¹.

¹ За такою схемою пропонуємо виконувати всі «орфографічні» вправи.

Тема 1. Повторення й узагальнення вивченого

Розвиток мовлення

Урок 2

Повторення відомостей про текст, засоби міжфразного зв'язку Повідомлення на тему про роль мови в житті людини

Питання уроку

- Які найважливіші ознаки тексту?
- Навіщо вміти будувати текст?
- Які бувають тексти?

Пограйте в гру «**Оповідач**». Об'єднайтеся у дві команди й упродовж хвилини підготуйте повідомлення за картиною, запропонованою вчителем, яке для 1-ї команди має складатися з окремих речень, а для 2-ї — бути текстом.

- Яке повідомлення було змістовнішим? Яке повідомлення цікавіше слухати? Чому текстове повідомлення складніше підготувати? Кого називають гарним оповідачем?

Словник

Текст (від латин. «тканина») — це група взаємопов'язаних змістом і синтаксичними засобами речень, які виражають, порівнюючи з окремими реченнями, розвиток думки.

Вправа 1

Порівняйте два фрагменти. За допомогою яких засобів виділені курсивом у другому фрагменті речення вплетено в текст?

I

1) Се вона так розхитує море і скелі: зрушила острів, понесла по хвилях, а сама скаженіє і кричить в телефон. 2) Встати і запитати, хто дзвонить? 3) А телефон б'ється в нападі істеричнім, прискорює сміх, як божевільний, і вже зливає його в текучий струмінь плачу. 4) Дрібно, пискливо, як істеричний сміх, ллються безперестанку і наповняють тривогою дім. 5) Прокидаюсь в незрозумілій тривозі і сідаю на ліжку.

II

Прокидаюсь в незрозумілій тривозі і сідаю на ліжку. Знаю, що тепер ніч, але що ж сталося? Телефон дзвонить сильно й уперто. Може, яке нещастя, потоп, землетрус? Дзвінки не дають спам'ятатись. Дрібно, пискливо, як істеричний сміх, ллються безперестанку і наповняють тривогою дім. Встати і запитати, хто дзвонить? Крикнуть телефонові в горло, заткнути сердитим: хто дзвонить? Але я не встаю. Чую у моїй хаті якісь тривожні шуми, щось ходить по ній, затаївши стогнання, шелестить в пітьмі папером, штовхає стіни і деренчить шибками. *А телефон б'ється в нападі істеричнім, прискорює сміх, як божевільний, і вже зливає його в текучий струмінь плачу.*

Тоді я догадуюсь: буря. *Се вона так розхитує море і скелі: зрушила острів, понесла по хвилях, а сама скаженіє і кричить в телефон.*

(Михайло Коцюбинський, «На острові»)

Як переконалися з попередньої вправи, окремі речення в тексті становлять змістову та граматичну єдність. Вони настільки тісно пов'язані між собою, що, взяті окремо, ізольовано, часто мають вигляд неповних, незавершених.

Отже, за змістом текст характеризується єдністю думки, вислову, теми, зв'язком компонентів, окремих речень, що належать до його складу.

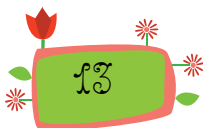
Із граматичного погляду текст характеризується синтаксичними засобами зв'язку між реченнями, що належать до його складу, а також ритмомелодійною єдністю.

Речення в тексті пов'язані між собою певним ставленням мовця (автора) до висловлюваного.

Текст характеризується й композиційно-тематичним членуванням, яке полягає в можливості виокремити в ньому **зачин** (початок думки, теми), який зосереджується в першому реченні чи кількох реченнях, що складають окремий абзац, **середню частину** (розвиток, виклад теми) і **кінцівку**, у якій узагальнено все висловлення.

Пригадайте, що знаєте про ознаки тексту. На підставі матеріалів підручника запропонуйте визначення поняття «текст».

Тема 1. Повторення й узагальнення вивченого

Вправа 2

Доведіть, що перед вами текст, наводячи приклади змістового та граматичного зв'язку між його компонентами.

Я щодня проходжу повз самотній, закинутий сад. Дві-три зелених тераси і група маслин. Більше нічого. Внизу горять трави власним вогнем, над ними поблискують сріблом сиві корони.

Мимо проходять люди, тупа копитом в стежку осел, а садок самотіє, запущений і забутий, і лиш перехожі сковзять очима по нетоптаних травах та сонце ходить довкола, пересуваючи тіні. Ось вони м'яко послались, такі ж химерні і кривобокі, як і маслини, наче одбилися в воді.

Спираюсь на мур і годинами стежу, як безшелесно бродять тіні з місця на місце. Вони перерізають першу терасу і кидають сітку на другі. Трави між ними горять. Або починають міняти форму: там вкоротили галузку, там зіллялись докупи і підігнались чорним клубочком під корінь.

Два метелики білих, один за другим, злітають звідкись на тихі трави, як черешневий цвіт; то блимнуть на сонці, то посіріють у тінях. Потріпають крильми, торкнеться самець самички, і далі йде залицяння.

Срібні корони подзвонюють листом вгорі.

Рушаю.

На Punta Fragara¹ сідаю і наче впірнаю у море. Його ніжна блакить наливається в мене крізь очі і сповняє ущертъ. Сонце розтоплює скелі, а само на крайнебі задивилось в дзеркало моря і підпало воду.

Од нестерпучого блиску заплющую очі. Тоді чую, що під ногами шумить. Там море дере свою синю одежу об гострі скелі на білі клапті і закидає ними весь берег. Навіть через повіки бачу той білий клекіт, пронизаний сонцем. Достоту чортова кухня, де вічно кипить і збіга молоко.

Надходять люди і тріском мов чужоземних заглушують море.

Тоді вертаюсь назад.

Спираюсь на мур і знову з дивним спокоєм дивлюся на самотній садок. На зелені тераси, на купу маслин. Тіні витягають свої сугави, лягають на інший бік, і виростає долі другий, лежачий садок.

Сиві корони видзвонюють угорі, під ними цілий день тихо світяться трави.

Пташка часом поскаче в галузках, потрусить хвостом. Часом почистить носик...

(Михайло Коцюбинський, «На острові»)

- ◆ Що називають темою тексту?
- ◆ Що таке мікротема?

Вправа 3

Складіть план тексту з попередньої вправи, чітко формулюючи його мікротеми.

Вправа 4

У сучасній публіцистиці нерідко трапляється вживання слова «текст» у значенні «певна послідовність символів, сповнена змістом; повідомлення». Наприклад, картина як текст про чужину. Про що «промовляє» подана на наступній сторінці картина Т. Шевченка? Складіть кілька речень про те, що хотів донести до глядача художник.

¹ Назва мосту.

Тарас Шевченко. «Мангишлацький сад» (1854 р.).
Зберігається у Національному музеї Тараса Шевченка (Київ)

- ◆ Які засоби комунікації, крім мови, існують?
- ◆ Чому саме мову визначають як основний засіб спілкування?

Вправа 5

Розгляньте таблицю. Наведіть приклади засобів зв'язку між реченнями з тексту вправи 2.

ЗАСОБИ ЗВ'ЯЗКУ МІЖ РЕЧЕННЯМИ В ТЕКСТІ

лексичні засоби

- ◆ повтор окремих слів з попереднього речення;
- ◆ вживання особових і вказівних займенників;
- ◆ прислівники

морфологічні засоби

- ◆ єдність видо-часових і способових форм дієслів-присудків

синтаксичні засоби

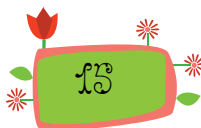
- ◆ порядок слів і речень;
- ◆ сполучники з приєднувальним значенням;
- ◆ паралелізм побудови речень;
- ◆ неповнота окремих речень

ритмо-мелодійні засоби

- ◆ інтонація

Вправа 6

Використовуючи матеріали з уроку 1, складіть розгорнутий план повідомлення на тему про роль мови в житті людини. Запишіть. Розкажіть (усно) за планом.

Резюме

- ♦ Перечитайте питання на початку параграфа й дайте на них відповідь.
- ♦ Розкажіть про текст за схемою.

Вправа 7

Прочитайте міркування вченого про мову. Чи вважаєте слушною характеристику сучасного етапу розвитку людства як епохи мови?

«Кінець ХХ ст. — це не тільки час космічних польотів, роботів, ядерної фізики та генетики, це ще й епоха Мови. Чи користуємося ми телевізором, радіоприймачем або магнітофоном, чи читаємо газети й книжки, чи спостерігаємо за зустріччю політиків, чи просто теревенимо телефоном,

ми гостро відчуваємо, як блискавичний прогрес у галузі зв'язку, революція в інформатиці й безмежне розширення соціальних зв'язків дають нам змогу стиснути простір і тим самим підкорити собі час; унаслідок цього нескінченно зростає значущість слова — усного, писемного або такого, що транслюється. Можна твердити, що в останній чверті ХХ ст. людство занурилося в безмежний океан слів і фраз».

(Клод Ажеж, французький мовознавець)

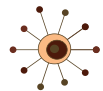
- ◆ Напишіть з цього приводу невеличкий твір-міркування.

Чи знаєте ви, що таємницю єгипетських ієрогліфів розгадав французький учений Жан-Франсуа Шампольйон? У 1822 р. після багаторічної праці він зміг прочитати текст, написаний на Розетському камені. Текст однакового змісту на пам'ятці було викарбувано трьома мовами. У повідомленні йшлося про події за царя Птолемея. Зіставивши написання імені царя, обведене овальною рамкою, грецьким письмом та давньоєгипетськими ієрогліфами, Шампольйон розшифрував окремі знаки. Так лінгвістичне відкриття прислужилося розвитку історії.

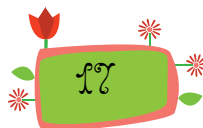

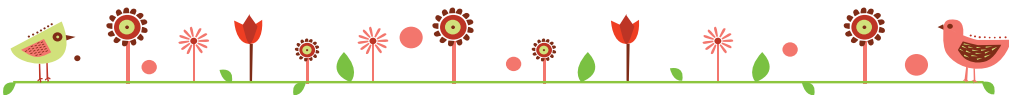
Розетський камінь — базальтова стела з написом (196 р. до н.е.), знайдена в 1798 р. під час експедиції Наполеона Бонапарта до Єгипту

Не завжди говори, що знаєш, а завжди знай, що говориш.

(Українське прислів'я)

Урок 3

Повторення відомостей про типи мовлення. Тематичні випуски

Питання уроку

- Які типи мовлення вирізняють?
- Чому тексти характеризують за типами мовлення?
- Чим відрізняються тексти різних типів мовлення?
- Як часто доводиться будувати тексти різних типів мовлення?

Пограйте в гру «**На одній хвилі**». Оберіть факт сучасного життя, про який хотіли б поговорити (це може бути технічний винахід, явище, твір мистецтва тощо). Домовтеся, у якому аспекті кожна команда складатиме речення про цю реалію: одні лише описуватимуть її, учні з другої команди — розповідатимуть про події, пов'язані з нею; представники третьої команди мають висловити міркування про предмет розмови.

Чим подібні речення представників тієї самої команди?
Чи впливає зміст висловлення на його структуру та дібрані мовні засоби?
Як називають різновиди мовлення, визначені змістом?

Вправа 1

Про що йдеться в поданих нижче текстах? Узагальніть зміст кожного уривка питальним реченням.

I

Осінь — одна з чотирьох пір року в річному циклі розвитку природи. Для більшості країн північної півкулі вона триває з 1 вересня до 30 листопада. Астрономічна осінь у Північній півкулі триває від 24 вересня до 21 грудня. Для осені характерні певні температурні умови: температура знижується від $+15^{\circ}\text{C}$ до 0°C . На початку осені зазвичай панує суха, сонячна погода. Часто під впливом теплих тропічних повітряних мас буває бабине літо, коли температура повітря перевищує $+20^{\circ}\text{C}$. Вторгнення холодних арктичних мас у вересні — жовтні спричиняє приморозки. У другій половині осені внаслідок активізації циклонів переважає похмура погода з дощами й туманами.

(З енциклопедії «Все про природу»)

II

Коли дозріють гарбузи, то хлопці роблять із гарбуза опудало: зрізують верхок, вичищають середину, прорізують ножом очі, ніс, здорового рота. У рот настромлюють паличок, і виходить, ніби це опудало вишкірює зуби, а в середину ставлять запалену свічку. Темного осіннього вечора котрийсь хлопчак бере таке опудало і йде туди, де бавляться діти. Підкрадається й виставляє з-за плоту гарбуза із запаленою свічкою. Діти,

несподівано побачивши в темряві великі вогняні очі та величезну пащеку з вишкіреними зубами, — лякаються і з криком розбігаються геть.

(Олекса Воропай, «Звичай нашого народу»)

III

«Найбільше в житті він любив осінь. Жовте, тепле осіннє листя, що пливе річкою на спинах форелей, а зверху синє безвітряне небо. Тепер він буде частиною всього цього назавжди».

(Напис на одному з пам'ятників Ернесту Хемінгуей, американському письменникові)

Вправа 2

Розкажіть про типи мовлення за схемою, пригадуючи відомості з попередніх років навчання.

ТИПИ МОВЛЕННЯ

Типи мовлення	На яке питання відповідають у висловленні	Про що йдеться у висловленні	Основні частини висловлення	Приклади висловлень
Розповідь	Що робить особа або предмет?	дії, події	<ul style="list-style-type: none"> ◆ початок події ◆ перебіг події ◆ кінець події 	оповідання, повідомлення, відповідь, оголошення
Опис	Якими є особа чи предмет?	ознаки предмета, особи	<ul style="list-style-type: none"> ◆ загальне враження ◆ конкретні ознаки предмета (зовнішні — матеріал, розмір, форма, колір; внутрішні — призначення, вживання, обставини його існування) ◆ оцінка об'єкта опису, висновок зі сказаного 	пейзажі, портрети, описи інтер'єру, характеристика людини
Роздум (міркування)	Чому предмет або особа такі?	причини явищ, ознак, дій	<ul style="list-style-type: none"> ◆ теза — основне твердження, чітко сформульована думка ◆ докази — аргументи, що підтверджують висунуту тезу ◆ висновок, що випливає з доказів (узагальнення) 	роздум від часткового, конкретного до загального; від загальних положень до конкретних висновків, роздум-твердження, роздум-спростування, заперечення тощо

Мета, з якою створено текст, та його зміст визначають і його будову, і ті мовні засоби, які обирає автор. Тож зрозуміло, що для текстів різних типів мовлення характерна своя структура, яку узагальнено в таблиці.

Аналізуючи текст, пам'ятайте, що **тип мовлення** та **стиль мовлення** — це різні категорії. У їхній основі лежать різні характеристики текстів. Стиль тексту визначають передусім за набором мовних засобів, а тип мовлення — за змістом повідомлення. Так, у науковому стилі може бути подано і розповідь (наприклад, біографію письменника), й опис (приладу для проведення експерименту), і роздуми (обґрунтування виявлених фактів). Будь-який художній твір великої форми (повість, роман, поема) містить фрагменти всіх типів мовлення. З іншого боку, розповіді можуть бути оформлені й у розмовному стилі (наприклад, повідомлення очевидця про певну подію), і в науковому (про історію якогось відкриття), і в діловому (офіційне свідчення про щось), і в публіцистичному та художньому (як один з елементів висвітлення широкої теми). Описи також можуть бути реалізовані в текстах різних стилів.

«Чисті» розповіді, описи, роздуми трапляються рідко. У текстах описи найчастіше вплетені в розповідь або пов'язані з міркуваннями; розповідь може доповнюватися роздумом. Будова тексту та зв'язки між його частинами залежать також від манери автора, жанру художнього твору тощо.

Особливості структури тексту, зумовлені типом мовлення, варто враховувати, коли конспектуємо текст, готуємо на його основі тематичні виписки.

Зауважте!

Конспект (від латин. «огляд») — стислий письмовий переказ тексту.

Конспекти складають здебільшого за науковими статтями, лекціями тощо. Тож конспектування — спосіб опрацювання інформації, що полегшує її запам'ятовування та осмислення.

Різновидом конспектування є тематичні виписки.

Вправа 3

Ознайомтеся з правилами оформлення конспекту та тематичних виписок.

1. Тематичні виписки, як і конспект, здебільшого роблять під час читання.
2. Докладність конспекту, обсяг тематичних виписок зумовлені метою, з якою їх роблять.
3. Найважливіші думки з прочитаного тексту записують здебільшого дослівно, оформлюючи як цитати.
4. Щоб запам'ятати викладену в тексті інформацію в загальних рисах, доречно використовувати стислий переказ своїми словами.
5. Якщо для повідомлення на певну тему потрібно опрацювати кілька джерел, тематичні виписки оформлюють як цитати.
6. І конспектуючи, і роблячи тематичні виписки, не забудьте вказати автора та назву тексту, який опрацьовуєте.
7. Застосування електронних приладів істотно пришвидшує опрацювання текстів, дає змогу виділити найважливіше безпосередньо в ньому.

- ◆ Чи доводилося вам писати конспект або готувати тематичні виписки?
- ◆ Коли виникає потреба в таких формах опрацювання тексту?

Вправа 4

Прочитайте текст. До якого типу мовлення він належить? Визначте тему тексту та мікротеми.

Літературна мова — це основна форма існування мови, що є засобом порозуміння всіх представників народу. До визначальних рис літературної мови належать опрацьованість, унормованість і стилістична диференціація.

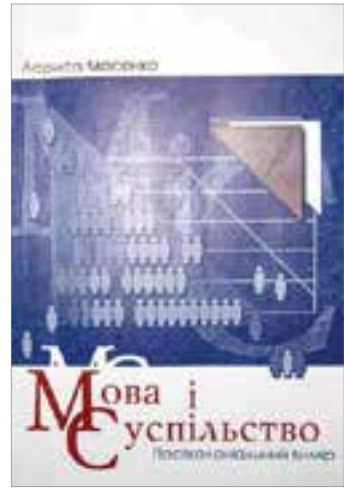
Певним недоліком терміна *літературна мова* є його двозначність. Іноді літературну мову ототожнюють із мовою літератури. Підстави для такого розуміння терміна дає й історія становлення сучасної української літературної мови, яка сформувалася на основі творів художньої літератури — поезії, прози, а також народної творчості. А проте зазначені поняття не збігаються. З одного боку, *літературна мова* ширша за поняття *мова художньої літератури*, бо до літературної мови належить також мова публіцистики, науки, державного управління, судочинства, засобів масової інформації тощо. З іншого боку, в мові художньої літератури, особливо сучасної, крім нормативної загальнонаціональної мови широко вживаються й елементи ненормативного мовлення — діалектизми, жаргонізми, аргі.

У зв'язку з цим у деяких лінгвістичних терміносистемах, зокрема англійській, замість словосполучення *літературна мова* вживають термін *мовний стандарт* або *стандартна мова*.

У німецькому мовознавстві в тому ж значенні побутує словосполучення *писемна мова*, останнім часом — *загальна мова* або *єдина мова*, у Чехії — *писемна мова*, у Польщі — *загальна мова*, загальнопольська мова, культурний діалект, давніше — літературна мова.

Словосполучення *писемна мова* на позначення загальнонаціонального мовного стандарту відображає історичну роль писемності в його утворенні. Поява письма, графічного засобу фіксації мови, що виникає на певному етапі культурного розвитку народу, не обмежується надзвичайно важливою функцією накопичення інформації в часі, збереження історичної пам'яті народу. Зафіксована в письмі, мова стає, крім того, важливим чинником консолідації населення, об'єднання народу, що проживає на території її поширення, в єдину спільноту.

(Лариса Масенко, з книжки «Мова і суспільство»)

Вправа 5

На основі тексту попередньої вправи, зробіть тематичні виписки про сутність поняття «літературна мова» та інші, близькі до нього за значенням.

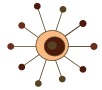
Тема 1. Повторення й узагальнення вивченого

Остромирове Євангеліє. 1056–1057 рр.

Остромирове Євангеліє — перша точно датована книжка Київської Русі. Текст книги написано великими чіткими літерами — уставом. У книзі є три мініатюри авторів Євангелій — Іоанна, Луки і Марка, для четвертого, Матфія, залишено вільний п'ятдесят сьомий аркуш. Чудово зберігся пергамент: йому вже скоро тисяча років, а він ніби щойно виготовлений. Розчинене або листове золото використовувалося для тла в мініатюрах, заставках та ініціалах. Дорогими були й фарби, розчинені на яєчному жовтку. Оправу книжки робили з дощечок й обтягували шкірою.

Вправа 6

Працюючи в групах, складіть усно про зображену пам'ятку (на вибір): 1) опис; 2) розповідь; 3) роздум.

- ◆ Чому давні книжки є не тільки історичними джерелами та мистецькими пам'ятками, а й джерелами вивчення мови?

Резюме

- ◆ Перечитайте питання на початку параграфа й дайте на них відповідь.
- ◆ Тексти якого типу мовлення вам доводиться складати найчастіше? До якого типу мовлення належить відповідь на уроці?
- ◆ Тексти якого типу мовлення вам створювати найскладніше?
- ◆ Чому потрібно вміти конспектувати?
- ◆ Що таке конспект і тематичні виписки?

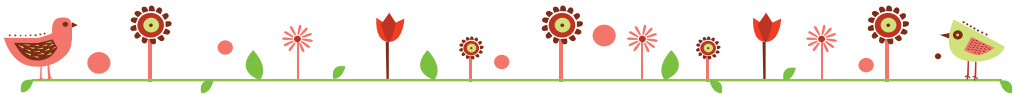
Вправа 7

Підготуйте тематичні виписки для повідомлення на тему «Не бійтесь заглядати у словник: як за допомогою словників удосконалити мовні навички».

Виконуючи завдання, пригадайте типи словників, про які довідалися на уроках мови в попередні роки навчання. Зі вступних статей до словників выпишіть інформацію про обсяг опрацьованих у них мовних одиниць, особливості побудови словникової статті, наведіть приклади користування словником. Обов'язково вказуйте джерело, на яке покликаєтеся, за зразком:

Словник української мови / Відп. ред. В. В. Жайворонок. — К. : ВЦ «Просвіта», 2012.

Урок 4

Повторення відомостей з лексикології та фразеології

Питання уроку

- Що вивчають лексикологія та фразеологія?
- Як слова відрізняються за лексичним значенням?
- На які групи поділяють слова за походженням?
- Чому виникають нові слова?
- Що таке фразеологізми?
- Як запобігти лексичним помилкам?

Пограйте в **слова** — одну з найпопулярніших ігор, що відома в безлічі варіантів. Загальні правила цієї гри прості: кожен гравець по черзі називає слово, що починається на букву, якою закінчується попереднє. Аби пригадати відомості з теми «Лексикологія», обмежте коло «дозволених» слів певною характеристикою: наводьте тільки загальноновживані слова або тільки слова-терміни, лише застарілі слова чи тільки неологізми.

За якої умови грати найпростіше?
Як ви гадаєте, яких слів у мові більше — загальноновживаних чи тих, які обмежені у вживанні за певною ознакою?
Чому трапляються лексичні помилки?

Усе довкола ми знаємо за назвами. Світ існує ніби у двох вимірах — реально, і це ми сприймаємо за допомогою органів відчуття, й водночас у словах: нам не треба відчувати запах, аби зрозуміти, про що хотів сказати мовець, уживаючи словосполучення *терпкий аромат опалого листа* або *духмяний хліб*.

Світ у словах учені називають *мовною картиною світу*. Ви здивуєтеся такому факту: сніг існує об'єктивно, проте є мови, у яких немає слова на позначення цього природного явища, і мовці, які живуть у цих мовах, не завжди знають про існування снігу. Про цікавий факт довідалися літературознавці з листування Лесі Українки. Поетеса працювала над поемою, суть якої зводилася до того, що в якутській мові немає слова «воля». Насправді в тій мові є аж три синоніми на означення згаданого поняття. тож Леся Українка, переймаючись через помилку, надалі уважніше ставилася до слів.

Наука про мову виникла із зацікавлення людини словами. Перші мовознавчі праці — це словники, глосарії з поясненням незрозумілих слів або з перекладом слів іншомовних. Згодом наука про слова, точніше про те, що вони означають, отримала назву *лексикологія* (від грецьких слів *lexikos* — *словесний* та *logos* — *учення*).

Що саме мовознавців цікавить у словах? Як ви довідуєтеся про нові слова? Чому лексикон людини, тобто слова, значення яких вона розуміє і якими користується у власному мовленні, свідчить про її розвиток?

Словник

Лексичне значення — це конкретний зміст слова, те, що воно означає. Лексичне значення мають усі повнозначні слова (слова, що належать до самостійних частин мови).

Вправа 1

На основі поданих речень доведіть, що повторювані в них слова є багатозначними. Поясніть кожне значення.

I. Літак сів у Борисполі. Сашко зранку сів за твір. Перш ніж сісти на дієту, порадьтеся з лікарем. Поляни сіли по Дніпру.

II. Кассандра хапається за голову і з жахом дивиться в простір. Голова зборів надав слово представникові громадської організації. Голова Верховної Ради України привітав громадян із Днем Конституції. З темної зелені виступили важкі голови соняшників.

III. Зелений плющ вився по кам'яній стіні. Вужі вилися клубками. Там, де Ятрань круто в'ється. Стовп диму в небо в'ється.

♦ Чим відрізняються багатозначні слова та омоніми?

Вправа 2

Попрацюйте з таблицею в зошиті. Визначте тип переносного значення в поданих словосполученнях та впишіть їх у відповідну колонку.

ТИПИ ПЕРЕНЕСНИХ ЗНАЧЕНЬ		
метафора (перенесення)	метонімія (перейменування)	синекдоха (співпереймання)

1) Білі комірці; 2) вушко голки; 3) грім оплесків; 4) загін із двадцяти шабель; 5) заробити копійку; 6) криваве зарево; 7) місто не спить; 8) не мав і крихти в роті; 9) серце в'яне; 10) стіл сервірували сріблом; 11) читати Шевченка; 12) школа святкує.

♦ Чому вживання слів в образних висловах сприяє розвитку в них нових значень?

♦ Як ви розумієте вислів «Метафора подовжує "руку" інтелекту»?

Вправа 3

Впишіть дієслова, витлумачте їхні лексичні значення. Які з дієслів ужиті в прямому значенні, а які — у переносному?

Сиділи ми при згаслому багатті
усі гуртом, — а гурт був чималий, —
дивилися, як вогники блакитні
тремтіли і конали, як між вуглям
вилися прудко золоті гадючки
і щезли, а за ними чорний вугіль
сивизною вкривався, наче старів.

(Леся Українка, «Полярна ніч»)

Вправа 4

Доберіть 5–7 прикметників для опису Лесі Українки, якою вона постає на портреті. Які риси характеру поетеси зумів передати художник? Виконуючи завдання, зверніть увагу на погляд і вираз обличчя, вбрання. Як ви думаєте, чому художник обрав саме таку кольорову гаму? Чи зауважили для себе щось нове в портреті Лесі Українки?

Іван Труш. Портрет Лесі Українки (1900 р.)

- ◆ Що таке синоніми?
- ◆ Які слова називають антонімами?

Вправа 5

Доберіть до тлумачень відповідні слова.

1) Який уміє правильно писати; 2) який уміє читати й писати; 3) який має освіту, засвоїв різнобічні знання; 4) який має великий життєвий досвід, великі знання в якійсь певній галузі.

Грамотний, досвідчений, освічений, писемний, письменний.

- ◆ Сформулюйте значення «зайвого» слова.

Вправа 6

Скориставшись довідкою, замініть у поданих словосполученнях прикметники для I — на синоніми; для II — на антоніми.

I. Тепла пора; тепле світло; теплий погляд; теплий колір.

Довідка: гостинний, лагідний, літній, м'який, пастельний.

II. М'яка вода; м'який светр; м'який характер; м'яка зима; м'яке волосся; м'яке сійво.

Довідка: гострий, жорсткий, колючий, лагідний, різкий, холодний, цупкий, важкий.

Тема 1. Повторення й узагальнення вивченого

Вправа 7

Випишіть із тексту застарілі слова, витлумачте їх. З якою метою автор уживає ці слова?

— Прокляття! Він називає мене відступником, погубителем землі Руської. Ніби я не князь, а холоп! Ніби він святий, а я грішник!.. А хто ж відібрав у нас Чернігів?.. Хто розпалював міжусобиці між руськими князями — я чи він? І він сміє після всього того тикати мені в очі, що я відступник! Прокляття!

Потім йому в голову прийшла якась нова думка, бо він раптом дивно глянув на Ждана і схопив його за груди, струснув щосили:

— Це ти, холопе, обмовив мене перед Святославом? Ти розтеревенив йому про Глібів! Та ще й посмів привезти сюди цього неправедного листа, мовби не міг здогадатися, що тебе тут жде! Чи, може, сподівався, що Святославове заступництво захистить? Ти — смерд, холоп, раб! Я витягнув тебе з грязюки, а ти мені так віддячив?

— Княже, що ти говориш! — вигукнув ошелешений Ждан. — Як би я смів обмовляти тебе! І для чого?

Та Ігор уже й слухати його не хотів — так розпалився.

— Люди! Візьміть цього негідника та в поруб його! В пута залізни! — гукнув щосили.

Вбігло двоє gridнів, що чатували за дверима.

(Володимир Малик, «Черлені щити»)

✦ Що таке історизми? Які слова називають архаїзмами?

Чи знаєте ви, що зі словами часом трапляються дивовижні перетворення? Якісь із них, що вже давно вийшли з ужитку, раптом оживають, починають активно вживатися, навіть стають «модними». Прикладів цього явища чимало в українській мові, яка впродовж ХХ ст. пережила багато драматичних подій. Так, у 30-і роки минулого століття, коли проти українського народу чинилися репресії, гонінь зазнавали й окремі слова. Забороняли, зокрема, слова з літерою *г*, яку вилучили з абетки. Йдеться про слова *гrechний*, *дзигарі*, *гринджоли* тощо. Застарілими стали вважати службові слова *попри*, *либонь*, *аби*, *відтак*, *наразі*. Сьогодні ці слова повернулися до активного вжитку.

Вправа 8

Попрацюйте з таблицею. Пригадайте, з яких мов відбуваються запозичення. Які ознаки іншомовних слів? Доберіть по 2–3 свої приклади запозичень зі згаданих мов.

із грецької	біологія, лексикологія, географія, фонограма, бібліотека
з латини	колоквіум, радіус, інспекція, директор, акцент, процедура
з тюркських мов	алича, барабан, базар, баклажан, баштан, кавун, ізюм
з англійської	мітинг, кліринг, кастинг, пресинг, дайвінг, парламент, футбол
з німецької	офіцер, штаб, циркуль
із французької	ажур, салон, ательє, парфумерія, гардероб
з італійської	арія, опера, тенор
з фінської	пельмені, сьомга
з голландської	флот, каюта

Добрим словом мур проб'єш, а лихим і в двері не увійдеш.
(Народна мудрість)

Вправа 9

Пригадайте відомості про фразеологію як мовознавчу науку за схемою:

Фразеологія досліджує стійкі сполуки слів (фразеологізми)				
врізати дуба байдики бити		закинути вудку товкти воду в ступі		брати за серце брати на глум
Ознаки фразеологізмів: <ul style="list-style-type: none"> ◆ постійний лексичний склад ◆ відтворюваність у процесі спілкування <ul style="list-style-type: none"> ◆ цілісне значення ◆ можуть мати синоніми та антоніми ◆ функціонують як один член речення 				
Джерела української фразеології				
приказки, прислів'я, ви- слови, взяті з мовлення народу	виробничо- побутове спілкування	висловлюван- ня видатних особистостей, майстрів худож- нього слова	з античної літератури	з біблійних висловів
на вербі груші	тріщить по всіх швах	◆ А хура й досі там (Леонід Глібов)	гордіїв вузол	адамові діти
п'ятами накивати	лити воду на чужий млин	У ріднім краї навіть дим солодкий та коханий (Леся Українка)	прокурс- тове ложе	берегти, як зіницю ока
чужими руками жар загрібати	сім раз відміряти, а раз відрізати латати дірки	◆ Іду на ви (князь Святослав)	спалити мости	манна небесна
ані рудої миші				камінь спотикання
розмовні		книжні		
«Фразеологічний словник української мови»				

◆ Чим фразеологізм відрізняється від звичайного словосполучення?

Резюме

- ♦ Перечитайте питання на початку параграфа й дайте на них відповідь.
- ♦ Розкажіть про лексику української мови за схемами.

Лексикологія

наука, що вивчає словниковий склад мови, або **лексику**

лексичне значення

те, що слово означає

тільки одне

однозначні

- ♦ терміни (**префікс**)
- ♦ назви предметів (**м'яч**)
- ♦ власні назви (**Карпати**)

пряме

основне, первинне значення слова

два та більше

багатозначні

крила

бджіл

мрій

низ

ялинки

Дніпра

переносне

вторинне, яке виникає внаслідок перенесення ознаки одного предмета на інший

типи переносних значень

метафора (перенесення) <i>вушко голки</i>	метонімія (перейменування) <i>читати Шевченка</i>	синеκдоха (співпереймання) <i>заробити копійку</i>
--	--	---

за значенням — повнозначні слова

одно-значні <i>синус</i>	багато-значні <i>голова</i>	омоніми <i>лава¹</i> <i>лава²</i>	синоніми <i>дощ — злива</i>	антоніми <i>верх — низ</i>	пароніми <i>військовий — воєнний</i>
------------------------------------	---------------------------------------	--	---------------------------------------	--------------------------------------	--

АКТИВНА ТА ПАСИВНА ЛЕКСИКА

ЗА ВЖИВАННЯМ

загальноживані слова (слова різних тематичних груп) <i>мати</i> <i>голова</i> <i>сорока</i> <i>ріка</i> <i>везти</i>	професійна лексика та терміни <i>аргумент</i> <i>теорія</i> <i>генетика</i>	діалектні <i>ґазда</i> (хазяїн) <i>ватра</i> (багаття) <i>плай</i> (гірська стежка)	жаргони зі студентського жаргону: <i>пара</i> , <i>універ</i> із жаргону комп'ютерників: <i>глючити</i> , <i>скачати</i>
---	---	---	---

ЗА ЧАСОМ ВИНИКНЕННЯ

НЕОЛОГІЗМИ		ЗАСТАРІЛІ	
загальномовні <i>флешка</i> <i>айфон</i>	авторські <i>розжмарене</i> <i>яблуновоцвітно</i>	історизми <i>смерд</i> <i> грамофон</i>	архаїзми <i>перст</i> (палець) <i>боян</i> (співець)

ЗА ЕМОЦІЙНИМ ЗАБАРВЛЕННЯМ

нейтральна лексика <i>очі</i> <i>хлопець</i> <i>вітер</i> <i>ледар</i>	емоційно забарвлена лексика <i>оченята</i> , <i>віченьки</i> <i>хлопчисько</i> <i>вітрисько</i> <i>ледацюга</i>
---	--

Вправа 10

Прочитайте текст. Визначте його тему та основну думку.

Як відомо, в українській мові основним способом передавання ознак є прикметник. Проте останнім часом цю рису ігнорують під впливом англійської мови, уживаючи такі складні слова, де перший іменник виражає ознаку щодо другого на кшталт *бізнес-освіта*, *медіа-підтримка*, *піар-заходи*, *інтернет-сторінка*. Українські вчені-граматисти радять уникати таких уживань. Натомість замість «означальних» іншомовних іменників *бізнес-*, *медіа-*, *піар-*, *інтернет-*, *онлайн-* уживати прикметники *бізнесовий*, *медійний*, *піарний*, *піарівський*, *інтернетний*, *інтернетівський*, *інтернетовий*, *мережевий*, *онлайновий*, пор.: замість *бізнес-освіта* — *бізнесова освіта*; замість *інтернет-сторінка* — *інтернетна сторінка*.

Варто також пам'ятати, що нові слова з'являються для називання нових предметів, явищ, понять. Якщо ж запозичене слово просто дублює те, яке є в мові, належить до загальноживаних, то потреби в ньому немає. Бездумне вживання таких запозичень призводить до витіснення питомих слів. Часом буває й так, що одне запозичене слово «протистоїть» розгалуженому синонімічному ряду, тож його вживання в усіх випадках замість питомих нюансових слів призводить до збіднення мови. Так, наприклад, відбувається з іншомовним словом *бліц*. Чого тільки немає із тим *бліц*, пор.: *бліц-опитування, блицкоментар, блиц-вікторина, блиц-кредит, блиц-ремонт*. Імовірно, вподобали це слово за

те, що його значення «короткий, дуже короткий, миттєвий, блискавичний» співзвучне зі стрімким, динамічним темпом нашого життя. Проте в українській мові це значення передає розгалужений синонімічний ряд, а саме: *короткий, недовгий, нетривалий, короткотривалий, короткочасний, миттєвий, блискавичний, короткотерміновий, короткостроковий, стислий, швидкий* тощо.

(За Катериною Городенською,
з рубрики «Мовна мозаїка» у журналі «Українська мова»)

- ◆ Чому запозичення здатні розхитувати граматичний лад мови?
- ◆ Як протистояти негативному впливові запозичень?
- ◆ Скориставшись порадами мовознавця, замініть недоречні конструкції.

Бліц-опитування, бліц-інтерв'ю, бліц-зустріч, бліц-огляд, бліцкоментар, бліц-новини.

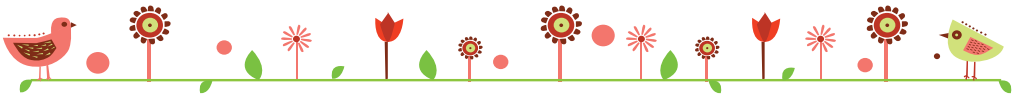

Вправа 11

Запишіть слова, вписавши, де потрібно, знак м'якшення.

1) Різ..бяр; 2) брин..чати; 3) Гуцул..щина; 4) Уман..щина; 5) колодяз..ний; 6) взірец..; 7) шприц..; 8) шампін..йон; 9) вір..те; 10) сад..те; 11) слиз..кий; 12) ковз..кий; 13) розріс..я; 14) волен..ці; 15) ялин..ці; 16) ялинон..ці; 17) бряз..нути; 18) шіст..десят; 19) ател..є; 20) ін..екція; 21) чотир..ма; 22) чотир..ом; 23) кур..йоз; 24) волин..ський.

- ◆ Якій орфограмі присвячено вправу? Повторіть основні правила, що пояснюють написання слів зі згаданою орфограмою.

Урок 5

Повторення відомостей із морфології

Питання уроку

- Що вивчає морфологія?
- Скільки частин мови існує?
- Як відрізняються слова самостійних та службових частин мови?
- Як визначити належність слова до частини мови?

Пограйте в гру «**Я знаю п'ять...**». Позмагайтеся, хто швидше наведе по п'ять прикладів слів кожної частини мови.

Чому слова зручно вивчати за частинами мови?
Що таке граматичне значення слова?
Яка значуща частина слова вказує на його граматичне значення?

Вправа 1

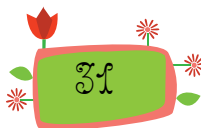
З'ясуйте, якими частинами мови є слова в поданих реченнях.

- Як дитиною, бувало, упаду собі на лихо, то, хоч в серце біль доходив, я собі вставала тихо (*Леся Українка*).
- Твої очі — сині хмари, крізь які у день похмурий пробивається проміння твого серця золотого (*Олександр Олесь*).
- Мені стояло в пам'яті роками, як ми тоді не відали про те, чому старий тремтячими руками ловив секунди крильце золоте (*Л. Костенко*).
- В одному не мав сумніву: сон був лихий (*О. Забужко*).

- Поясніть поняття «самостійні» та «службові», які застосовують до характеристики частин мови.
- Поділіться припущеннями, слів якої частини мови найбільше? Чому так думаєте?

Чи знаєте, що найдавнішими частинами мови є іменник і дієслово: їх викремлювали ще в Стародавній Греції? Повноцінними частинами мови їх уважають і сучасні граматисти, які, однак, позбавили цього статусу службові слова, називаючи їх службовими морфемами.

Тема 1. Повторення й узагальнення вивченого

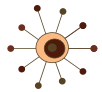

Вправа 2

Доберіть для опису картини по п'ять слів самостійних частин мови.

Пітер Брейгель. «Ігри дітей» (1559 р.).
Зберігається в музеї історії мистецтв (Відень, Австрія)

- Запишіть 2–3 речення з дібраними словами. Чи використовували службові слова? Укажіть, до якої частини мови вони належать.

Вправа 3

За допомогою наголосу «змініть» частину мови.

іменник	прикметник
дорога	
гірка	
іменник	дієслово
потяг	
плакати	
дзвони	

- Наведіть приклади переходу слова з однієї частини мови до іншої залежно від його синтаксичної ролі або від сполучуваності з різними словами.

Вправа 4

Попрацюйте з таблицею в зошиті. Доберіть спільнокореневі слова вказаних частин мови.

іменник	прикметник	прислівник	дієслово
	добрий		
люди			

Вправа 5

Випишіть числівники, поставте кожен у формі давального, орудного, місцевого відмінків.

1) Шестеро; 2) шістка; 3) шістдесят; 4) половина; 5) одна друга; 6) стотисячний; 7) стобальний; 8) сто; 9) сотня; 10) десяток; 11) десятина; 12) одиниця; 13) один; 14) кільканадцять; 15) півтора; 16) перший; 17) уперше.

Вправа 6

Складіть речення з поданими словами, ужитими в ролі вказаних частин мови.

Багато (прислівник, числівник).

Один (числівник, займенник).

Собі (займенник, частка).

Що (займенник, сполучник).

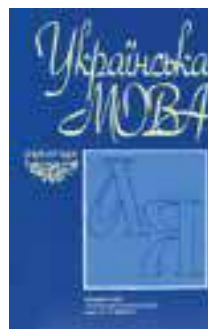
По нашому (прийменник, займенник).

По-нашому (прислівник).

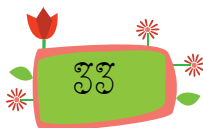
Вправа 7

Спишіть, уживаючи числівники в потрібній відмінковій формі.

За даними перепису 2001 р., 85 % населення країни назвали рідною мову своєї національності й водночас 87,7 % відзначили вільне володіння державною мовою. За числом носіїв абсолютно переважає українська мова, яку визнали рідною 85,2 % українців (31,97 млн), друге місце посідає російська мова, яку визнали рідною 95,9 % росіян (7,99 млн). Високий рівень національно-мовної самосвідомості демонструють і представники інших національностей, що живуть великими компактними групами: рідною вважають мову своєї національності 95,4 % угорців (0,149 млн), 92 % кримських татар (0,228 млн), 91,7 % румун (0,139 млн), 71,5 % гагаузів (0,022 млн), 70 % молдован (0,181 млн), 64,1 % болгар (0,131 млн). Менша питома вага осіб, що визначають рідною мову своєї національності, серед євреїв (3,1 %), греків (6,4 %), німців (12,2 %), поляків (12,9 %), білорусів (19,8 %).

(З енциклопедії «Українська мова»)

Тема 1. Повторення й узагальнення вивченого

Резюме

Перечитайте питання на початку параграфа й дайте на них відповідь, скориставшись схемою.

Вправа 8

Випишіть із тексту приклади слів різних частин мови за вказаними граматичними значеннями.

Іменник — ч. р., одн., З. в.;
прикметник у значенні іменника;
дієслово;
дієприслівник;
займенник:
а) особовий, ж. р., одн., Р. в.;
б) присвійний, ж. р., одн., Р. в.;
в) вказівний, ч. р., одн., З. в.;
числівник — кількісний, З. в.

Гетьман Іван Мазепа любив книги. Тому він підтримував книговидання й освіту. За правління Мазепа тільки в Чернігові вийшло друком 50 видань.

Опікуючись Чернігівською друкарнею, Іван Мазепа посприяв створенню для неї папірні. Фабрика виробляла папір коштом гетьмана.

За ініціативи Івана Мазепа року 1700-го постав Чернігівський колегіум. Підтримував гетьман і Київську академію. Як зазначають дослідники, Мазепа утримував її бібліотеку, щороку жертвував на цей навчальний заклад 1000 золотих, фінансував написання підручників риторики, діалектики, поезики.

Чернігівський колегіум
(сучасний вигляд)

Чернігівська та інші друкарні коштом Мазепи здійснили кілька видань Євангелія, які гетьман подарував православним храмам у різних куточках України й за її межами.

(За Сергієм Павленком, «Гетьман Іван Мазепа»)

Вправа 9

Запишіть слова, уживаючи, де потрібно, апостроф.

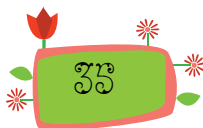
1) Тъм..яний; 2) сп..янілий; 3) з..юрмитися; 4) мавп..ячий; 5) перед..ювілейний; 6) з..ініціювати; 7) пів..ялинка; 8) вар..яг; 9) уп..ятьох; 10) арф..яр; 11) розм..якнути; 12) між..ярусний; 13) дит..ясла; 14) трьох..опорний; 15) пів..Європи; 16) розв..язаний; 17) черв..як; 19) кон..юктивіт; 20) н..юанс; 21) моркв..яний; 22) прем..єра; 23) ад..ютант; 24) харків..янин.

✦ Якій орфограмі присвячено вправу? Повторіть основні правила, що пояснюють написання слів зі згаданою орфограмою.

Те, ким ми є насправді, набагато більше залежить не від наших здібностей, а від нашого вибору.

(Джоан Кетлінг Роулінг, британська письменниця)

Урок 6

Найскладніші орфограми в частинах мови

Питання уроку

- Як визначити належність слова до частини мови?
- Чому для написання слів різних частин мови застосовують різні правила?
- Що називають орфограмою?
- Чому, аби писати без помилок, доводиться багато вправлятися?

Пограйте в гру «**П'ять винятків**». Запишіть на дошці перелік основних орфограм, пригадайте по п'ять винятків на кожну.

Поділіться припущеннями, чому в орфографічних правилах трапляються винятки.

Чи можете навести приклади написань, які доводять, що орфографічні правила часом змінюються?

Вправа 1

Спишіть один з уривків, знімаючи ризики та вставляючи пропущені літери. Підкресліть орфограми. Пригадайте правила, які застосували.

I. Перед/ними так і забл..щало, так і зам..готіло, так і зам..режило ц..рквами, хр..стами, горами й будинками. Святий город сіяв, як той Єрусалим. Сонце ще не/піднялось високо; так не то що ц..рки й хоро..ни, да й з..лені сади, і все, що загляділо око в Ки..ві, усе горіло, мов парча золототка(н/нн)ая.

(Пантелеймон Куліш)

II. Він оз..рнувся — і вперше побачив місто в/ночі. Він навіть сп..нився. Бл..скучі вогні, гуркіт і дзвінки трамваїв, що схрещувалися тут і розбігалися, хр..пке ви(т/тт)я автобусів, що ле(г/х)ко котились громіз..кими тушами, пронизливі викр..ки дрібних авто й гука(н/нн)я візників разом з глухим гомоном люд..ької хвилі раптом урвали його заглибл..(н/нн)ість. На цій ш..рокій вулиці він здивався з містом віч/на/віч. Пр..х..лившись до муру, пр..тискуваний нахабними накотами юрби, хлопц.. стояв і д..вився, блукаюч.. очима вздовж вул..ці й не/знаходячи її меж.

Його штовхали дівчата в тонких блузках; жінки в кап..люхах і с..рпанку, чоловіки в піджаках, юнаки без шапок, у сорочках із закасаними до ліктів рукавами; війс..кові у важких, душних уніформах, покоївки, побравшись за руки, матроси Дніпро/флоту, підлітки, формені кашкети техніків, ле(г/х)кі пальта паничів, масні куртки босяків...

(Валер'ян Підмогильний)

III. Аж ось на/решті довж..лезний міст через ш..роче(н/нн)ий Дніпро. А по той бік — в..сокий берег, і дзві(н/нн)иця виблискує золотою банею на горі, а поряд ще золоті бані купчат..ся — Лавра, а за нею ст..рчить у небо в..л..чезна телевізійна вежа, і громадат..ся, налізаюч.. один на одного, будинки — в..ликі, багато/пов..рхові... Київ!

(Всеволод Нестайко)

- ◆ Які слова чи вирази вказують на час створення текстів?
- ◆ Як мова реагує на плин часу?

Вправа 2

Роздивіться картину, на якій зображено один із найвідоміших київських краєвидів. Чому художник обрав саме його? Складіть за картиною до п'яти речень, використовуючи подані слова різних частин мови.

Іменники: міст, Дніпро, пагорби, пам'ятник князеві Володимирі, берег, далечінь, узвіз.

Прикметники: зелений, сиво-блакитний, безхмарний, величний, легкий, довжелезний, прибережний.

Дієслова: височіти, лежати, струменіти, тягнутися, грати, бовваніти.

Дієприкметники та дієприслівники: споруджений, ховаючись.

- ◆ Які орфограми опрацьовували в словах із префіксами та суфіксами?

Сергій Шишко.

«Київ. Вид на Дніпро» або «Володимирська гірка». (1959 р.)

Зображений краєвид — символ Києва, найвпізнаваніше місце. Пам'ятник князеві Володимирі постав на дніпровських схилах 1853 року. За міськими переказами, саме тут відбувалося хрещення киян.

Тема 1. Повторення й узагальнення вивченого

Вправа 3

Запишіть прикметники, утворені від поданих іменників за допомогою суфікса **-ськ-**. Як позначають на письмі звукові зміни, що відбуваються в цих словах?

- 1) Буг; 2) Збараж; 3) чех; 4) Прилуки; 5) брат; 6) Сиваш; 7) ткач; 8) люд; 9) турок; 10) парубок; 11) студент; 12) Галич.

Вправа 4

Запишіть іменники, спільнокореневі з поданими, які утворені від поданих слів за допомогою суфікса **-ств-**. За якої умови згаданий суфікс у похідних словах перетворюється на **-зств-**, **-цств-**?

- 1) Товариш; 2) боягуз; 3) парубок; 4) селяни; 5) жінки; 6) свідок; 7) убогий; 8) птахи; 9) кріпак; 10) громадяни; 11) герцог; 12) козак.

Вправа 5

Попрацюйте з таблицею в зошиті: доберіть з поданих нижче слів приклади написання різних частин мови з часткою *не*.

Разом	Окремо
іменник	
прикметник	
дієслово (дієприслівник)	
дієприкметник	
прислівник	

- 1) Не/розмовляє; 2) не/прочитавши; 3) не/два; 4) не/до/школи; 5) не/здужати; 6) не/покоїтися; 7) не/ук; 8) не/впинний; 9) не/навидіти; 10) не/забаром; 11) Безпілотник летів не/високо, а над землею; 12) Не/спокій приносить задоволення людині; 13) не/добачати; 14) не/дооцінений; 15) не/доїдки; 16) Сніг не/відкинутий; 17) Не/збитий санчатами сніг видавався горою легкого пуху; 18) не/вивчений урок; 19) не/випрана хустина; 20) Підлога не/вимита; 21) не/можна; 22) не/має потреби; 23) Він не/має підручника; 24) не/хтувати.

- ◆ Розкажіть про особливості написання слів з *не* за схемою.

Правопис НЕ з різними частинами мови

разом	окремо
<p>1) у складі будь-якої частини мови, крім дієслів, якщо виникає слово з новим значенням (часто без не не вживається; можна замінити синонімом без не)</p> <p>нежить невсипущий незабаром недовзі</p> <p>2) у дієсловах, які без не не вживаються</p> <p>неволити нехтувати</p> <p>3) у дієсловах і похідних від них словах із префіксом недо-, який означає неповноту дії</p> <p>недобачати недозрілий</p> <p>4) у прикметниках та дієприкметниках, які є означеннями (а не присудком) і не мають при собі залежних слів</p> <p>невисокий берег незакінчена праця</p>	<p>1) при будь-яких повнозначних словах у реченнях із протиставленням чи запереченням</p> <p>Ялинка не низька, а висока.</p> <p>2) з дієсловами та дієприслівниками, окрім тих, які без не не вживаються</p> <p>не чують</p> <p>3) із прикметниками, які мають при собі залежне слово (займенник або прислівник із часткою ні), а також прикметниками, перед якими вжито слова далеко, зовсім, аж ніяк</p> <p>Далеко не досконалий твір.</p> <p>4) із прикметниками та дієприкметниками, які виконують роль присудка</p> <p>Ця річка не широка. (Ця річка не є широка.) Праця не закінчена.</p> <p>5) з дієприкметниками, що мають при собі залежні слова</p> <p>Перед будинком чорніла площа, не засаджена квітами.</p> <p>6) із числівниками та прислівниками займенникового походження, а також прийменниками та сполучниками</p> <p>не п'ять не той не при школі</p> <p>7) з підсилювальними прислівниками (дуже, надто, зовсім) та присудковими словами (треба, можна, варто)</p> <p>не дуже не треба</p>

Резюме

- ◆ Перечитайте питання на початку параграфа й дайте на них відповідь.
- ◆ Яка орфограма вам видається найскладнішою?
- ◆ Чому потрібно опрацьовувати власні помилки? Поділіться досвідом, як ви виконуєте роботу над помилками.

Тема 1. Повторення й узагальнення вивченого

Вправа 6

Спишіть, знімаючи risks та вставляючи пропущені літери.

На/пр..кінці 50-х років ХХ ст. на (П/п)ечерс..ку на місці колишн..ої еспланади не/забудова(н/нн)ої т..р..торії нової (К/к)иївс..кої фортеці почали прокладати бульвар, що спочатку був назва(н/нн)ий (П/п)ечерс..ким. 1961 р. він отримав ім..я відомої українс..кої поете(с/сс)и Лесі Українки. Тоді ж на розі бульвару Лесі Українки й вулиці Кутузова вин..кла площа, яку також назвали її ім..ям. Не/вдовзі на площі встановили пам..ятник поете(с/сс)і. Скульптор Галина Кальченко втілила в бронзовій статуї силу та не/скор..(н/нн)ість цієї не/пересічної ж..нки. Біля пам..ятника влаштували штучне водойм..ще й посадили д..р..вця, пр..вез..(н/нн)і з батьківщини поете(с/сс)и — (В/в)олині.

У/перше маленька Лариса Косач пр..їхала до Києва разом з батьками в січні 1876 р. Нагода для ц..го пр..їзду була сумна. За/кордон в еміграцію виїздив Лесин дядько Михайло Драгоманов. Драгоманови жили тоді на (К/к)узничній (тепер В. Антоновича) вулиці.

Вос..ни 1881 р. родина Косачів знову в Києві. Ц..го разу мета пр..їзду — навчання дітей. Косачі ос..лилися в будинку по вулиці (С/с)трілец..кій, 15. До Лариси й Михайла запрошують уч..т..лів.

(З посібника «Нариси з історії Києва»)

Словник

Есплана́да — відкрите місце, площа перед великим будинком.

Вправа 7

Спишіть, уставляючи на місці пропуску літеру *ш* або *ч*.

1) Торі..не листя; 2) рі..ний звіт; 3) ру..ний пристрій; 4) махровий ру..ник; 5) мисливська ру..ниця; 6) соня..ний день; 7) декоративний соня..ник; 8) досвідчений пасі..ник; 9) яє..ний шампунь; 10) сма..на яє..ня; 11) серде..ні ліки; 12) повість «Серде..на Оксана».

◆ Якій орфограмі присвячено вправу? Повторіть основні правила, що пояснюють написання слів зі згаданою орфограмою.

Ніколи не буває великих справ без великих труднощів.

(Вольтер, французький філософ)

